

Klaudia Węgrzyn

Uniwersytet Jagielloński

Demitologizacja i detronizacja: papież w klątczu sztuki krytycznej

Jakbym był ujęty w słynną podwójną relację, która ustanawia Wyobrażone. Obraz jest tam przede mną, dla mnie: koalescentny (jego *signifiant* i *signifié* są stopione), analogiczny, globalny, brzemienisty: jest on przynętą doskonałą.

Roland Barthes¹

Cienna Costume Institute Gala, znana szerzej jako „Met Gala”, służy Metropolitan Muzeum w Nowym Jorku nie tylko jako jeden z największych pokazów mody potocznych z czerwonym dywanem, ale również jako okazja zgromadzenia funduszy na dalszą działalność – sam bilet wstępu kosztował trzydzieści tysięcy dolarów, miejsca przy stoliku – ponad ćwierć miliona². Tegoroczny motyw przewodni gali – Heavenly Bodies: Fashion and the Catholic Imagination – poświęcony był wyobraźni katolickiej. Zadaniem gości, głównie artystów związanych z show-businessem, było przebranie się w kreacje odpowiadające okazji: Katy Perry w złotej sukience i wysokich

- 1 R. Barthes, *Wychodząc z kina*, tłum. Ł. Demby [w:] *Interpretacja dzieła filmowego. Antologia przekładów*, red. W. Godzic, Kraków 1993, s. 159. Za inspirujące sugestie i uwagi do tekstu dziękuję Jakubowi Momrze.
- 2 V. Friedman, *What Is the Met Gala, and Who Gets to Go* [on-line:] <https://www.nytimes.com/2018/05/03/fashion/what-is-the-met-gala-and-who-gets-to-go.html> [27 VIII 2018].

butach, klęcząc na schodach przed papparazzi, zaprezentowała swoje ogromne, podobnie jak sukienka, połączane skrzydła; Sarah Jessica Parker na głowie nosiła kapelusz-szopkę betlejemską przedstawiający narodziny Jezusa; Jared Leto, rozpuszczając włosy i eksponując długą brodę, upodobił się do samego Chrystusa. Na czerwonym dywanie można było zaobserwować również liczne figury nawiązujące do barokowych obrazów, postaci Maryi Dziewicy czy Dziewicy Orleańskiej. Bez wątplenia jednak najbardziej znaczącą kreację włożyła Rihanna, trzydziestoletnia barbadoska piosenkarka, modelka, aktorka, projektantka – skąpą sukienkę inkrustowaną szlachetnymi kamieniami okrywał długi płaszcz stylizowany na sutannę, jej głowę natomiast zdobiła mitra. Papieskie atrybuty Biskupa Rzymu, zwierzchnika Kościoła Katolickiego, głowy Stolicy Apostolskiej oraz Suwerena Miasta Watykan, a dodatkowo białego mężczyzny z kontynentu europejskiego jeszcze chyba nigdy nie weszły w taki rezonans z wizualnymi i semantycznymi kanonami mody. Paradoks przechwycenia tak silnej identyfikacji patriarchalnej przez młodą, czarnoskórą kobietę odbił się dużym echem i wprowadził niemałe zamieszanie: „The Times” stwierdził, że „Rihanna nosi papieskie szaty”³, „Business Insider” użył określenia „Rihanna jako papież”⁴, natomiast „The New Yorker” nazwał ją „Papieżem Rihanną”⁵. W języku angielskim nie istnieje żeński wariant „The Pope”, jak „papieżyca”, którego używamy na określenie legendarnej postaci z IX wieku zasiadającej na

- 3 C. Lang, *Rihanna Going Full Pope on the 2018 Met Gala Red Carpet Is a Religious Experience* [on-line:] <http://time.com/5257694/rihanna-met-gala-dress-pope-2018> [28 VIII 2018].
- 4 D. Greenbaum, *Pope Rihanna and the Met Gala expose the double standard of what people will consider cultural appropriation* [on-line:] <https://www.businessinsider.com/rihanna-pope-met-gala-double-standard-cultural-appropriation-2018-5?IR=T> [28 VIII 2018].
- 5 R. Syme, *Pope Rihanna and Other Revelations from the Catholic-Themed 2018 MET GALA* [on-line:] <https://www.newyorker.com/culture/on-and-off-the-avenue/pope-rihanna-and-other-revelations-from-the-catholic-themed-2018-met-gala> [28 VIII 2018].

tronie papieskim pod imieniem Jana VIII⁶; niemniej podkreśla to jedynie absolutny brak miejsca dla kobiety na tym stanowisku. W tym małym zestawieniu widać jednak semantyczne przesunięcia akcentów – gra i zabawa na poły karnawałowa przekształcała się w gest o potencjale krytyczno-feministycznym. Należy oczywiście podkreślić, że w uniwersum mody do podobnych adaptacji papieskiego wizerunku dochodziło już wcześniej: Christian Dior jesienią dwutysięcznego roku zaproponował wariant biskupiej (nie papieskiej per se) sutanny na białej modelce, po wybiegu Dolce&Gabbana jesienią 2016 chodził model w typowo papieskiej sutannie oraz mitrze z dymiącą kadzielnicą, natomiast Guo Pei wiosną 2017 roku pokazał geometryczny wariant papieskiej sutanny zwieńczony dużym krzyżem. Popkultura tym bardziej pełna jest nawiązań i (nad)użyć „katolickiej wyobraźni”, niech za przykład posłużą chociażby muzyczne naśladownictwo i transgresywna blasfemia ukrzyżowanej (nomen omen) Madonny⁷, liczne koncerty, na których Marilyn Manson występuje w biskupiej sutannie czy heavymetalowy zespół Ghost, którego wokalista bezpośrednio odnosi się do swojej roli jako papieskiej. Co ciekawe: Ghost zwrócił się do Rihanny bezpośrednio na Instagramie oraz Twitterze: „Wiadomość od kleru: Pragniemy poinformować, że naśladownictwo to najszczęsza forma pochlebstwa”⁸.

Gest Rihanny spotkał się również z reakcją ze strony wierzących katolików oraz środowisk konserwatywnych oskarżających całe wydarzenie Met-u o „religijne zawłaszczanie”, oskarżając środowisko o „seksualizowanie, utowarowienie oraz podważa-

6 J. Kelly, *Encyklopedia papieży*, tłum. i uzup. T. Szafrński, Warszawa 1997, ss. 463–464.

7 A. M. Korte, *Blasphemous Feminist Art: Incarnate Politics of Identity in Post-secular Perspective* [w:] *Transformations of Religion and the Public Sphere Postsecular Publics*, ed. R. Braidotti et al., New York 2014, s. 236.

8 Thebandghost, 8 maja 2018: [MESSAGE FROM THE CLERGY] We wish to inform you imitation is the sincerest form of flattery [on-line:] https://www.instagram.com/p/BigK2GbFK_I/?utm_source=ig_embed&utm_campaign=embed_loading_state_control [28 VIII 2018].

nie autorytetu religii oraz Kościoła Katolickiego”⁹. Intensywna reakcja na tle przedstawień/wizerunków religijnych jednoznacznie prowadzi do chrześcijańskiego ikonoklazmu; w wypadku Rihanny nie będzie oczywiście chodziło o gest motywowany (anty)religijnie, ale działania oparte raczej na modernistycznym iconoclashu¹⁰. Przechwycenie i przeformułowanie wizerunku/symbolu/kliszy/archetypu służyć ma eksperymentowi–profanacji¹¹, w którym kryje się potencjał krytyczny. Sztuka krytyczna polega bowiem na dezaktywacji i późniejszej dekonstrukcji zastanego porządku – porządku, który definitywnie przestaje działać. Zabiegi krytyczne dokonywane są bowiem na wizerunku papieża wytwarzanym od wieków przez wyobraźnię katolicką, którą w tym kontekście rozważać można jako mi(s)tyczną.

SUMMUS PONTIFEX

„Tytuł Ojciec Święty, którym nazywamy człowieka powołanego do kierowania Kościołem, wyraża prawdę, że jest w Kościele taki człowiek – tak samo śmiertelny i grzeszny, jak wszyscy inni – którego Bóg powołał do tego, aby w sposób szczególny uobecnił dla nas wszystkich Jego autorytet”¹². Ów fragment opisujący Biskupa Rzymu jako „śmiertelnego i grzesznego” szczególnie wydawał się zbliżać zwykłych zjadaczy chleba i śmiertelników do uświęconej postaci papieża. Nie zajmując się w tym tekście kulturowymi, społecznymi czy czysto historycznymi różnicami pontyfikatów, chciałabym zwrócić uwagę przede wszystkim na obecność postaci papieża (figury, sylwetki, mitu) w przestrzeni przedstawień

9 A. Griffin, *Met Gala 2018: Angry Catholics and conservatives accuse organisers of 'religious appropriation' over theme* [on-line:] <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/met-gala-2018-theme-catholic-rihanna-pope-heavenly-bodies-a8340846.html> [28 VIII 2018].

10 Pojęcie iconoclashu oraz typy ikonoklazmu Bruno Latour opracował w 2002 podczas pracy kuratorskiej nad wystawą *Iconoclash* w Karlsruhe [on-line:] <https://www.sfu.ca/cmns/courses/2011/488/1-Readings/Latour%20Iconoclash.pdf> [25 V 2018].

11 Por. G. Abamben, *Profanacje*, tłum. M. Kwaterko, Warszawa 2006.

12 J. Salij, *Po co Kościołowi papież?*, Poznań 2011, s. 73.

wizualnych. Historia przedstawień postaci papieża, a zwłaszcza najbardziej mnie interesujących karykatur (wydają się bezpośrednim głosem ze strony ludu, nie oficjalnych malarzy papieskich), zasługuje na całkowicie osobne omówienie, dlatego też posłużę się jedynie skrótami i najbardziej charakterystycznymi wydarzeniami, które uwidaczniają (pop)kulturową obecność Jego Świątobliwości. Karnawalizacja i denuncjowanie wizerunku papieża nabrało znaczącego rozpędu w nowożytnej Europie przez reformacyjne gesty Marcina Lutra, zwłaszcza w powiązaniu z karykaturalnymi ekfrazami tworzonymi do jego też przez Lucasa Cranacha Starszego: warto przywołać tutaj chociażby obrazoburcze drzeworyty do *Passional Christi et Antichristi* (1521) czy *Against the Papacy at Rome* (1545)¹³, na których papież oraz inni biskupi zostają wrzuceni przez latające demony do paszczy Lewiatana, wchodzą w mniej lub bardziej somatyczne konszachty z Szatanem lub są zwyczajnie powieszani na szubienicy. Kolejne dziejowe fale niepochlebnych przedstawień papieża dotyczyły na przykład Piusa IX w wieku XIX czy Leona XIII na przełomie wieków XIX i XX¹⁴. Współcześnie jednym z bardziej intensywnych (już nie karykaturalnych, ale makabrycznych) przedstawień papieża jest studium papieskiego portretu Innocentego X pędzla Velázqueza wykonane przez Francisca Bacona w 1953 roku.

Pierwsza i Druga Wojna Światowa zatrzęśły fundamentami Europy i zapoczątkowały proces redefiniowania Kościoła Katolickiego oraz jego stosunku do świata. Kościół Katolicki w rezultacie liberalnych nacisków XIX wieku, odizolował się od współczesnego świata. Obraz papieża jako „więźnia Watykanu” stał się symbolem samoświadomości katolickiej tamtych czasów – współczesny świat zagrażał katolicyzmowi. Podążając dalej za metaforą, Wielka Wojna nie tylko zniszczyła więzienne mury, ale zostawiła „więźnia” na zupełnym odludziu¹⁵.

13 B. Noble, *Lucas Cranach the Elder. Art And Devotion of the German Reformation*, Maryland 2009, s. 34.

14 Por. B. Dziemidok, *O komizmie. Od Arystotelesa do dzisiaj*, Gdańsk 2011.

15 „The Great War and the Second World War shook the foundations of Europe and put the Catholic Church in a process of redefining its relationship with the world. As a reaction to liberal forces in the nineteenth century, the Catholic Church had isolated itself from the modern world.

Zwyczaje przedstawień papieskich, nadszarpnięte przez protoplastów karykaturzystów, ulegają zupełnej dekonstrukcji w modernizmie. Nie przyczyniło się to jednak do odizolowania (się) Kościoła – „»katolickie getto« nie odgradza jedynie wszystkich niekatolickich wpływów, ale pozwala na formowanie się autentycznej katolickiej tożsamości umożliwiającej angażowanie się w krytyczny dialog ze światem na zewnątrz”¹⁶. Ten „zewnątrzny świat” docenił proces otwierania (się) Kościoła, nadając trzem papieżom tytuły Ludzi Roku („The Times”)¹⁷: w 1962 Janowi XXIII, w 1994 Janowi Pawłowi II – pierwszemu od 450 lat nie-Włochowi, a w 2013 Franciszkowi – jedynemu dotąd Ojcowi Kościoła pochodzącemu spoza kontynentu europejskiego. Gest „Timesa”¹⁸ usankcjo-

The image of the pope as 'prisoner at the Vatican' was a symbol of Catholic self-understanding in those years; the modern world was threatening Catholicism. Going further with the metaphor, the World Wars had demolished the prisons' walls and left the »prisoner« in the midst of the wilderness”; *Secularisms in a Postsecular Age? Religiosities and Subjectivities in Comparative Perspective*, ed. J. Mapril et al., New York, s. 236. Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie tłumaczenia pochodzą od Autorki.

- 16 „At its very best, this »Catholic ghetto« – as it has been referred to by its Catholic detractors – does not shield away all non-Catholic influence but allows for the formation of authentic Catholic identity capable of engaging in a critical dialogue with the outside world”; T. E. Woods Jr., *The Church Confronts Modernity. Catholic Intellectuals and the Progressive Era*, New York 2004, s. 174.
- 17 L. Hansen, *Francis isn't the first Pope to win TIME's Person of the Year* [on-line:] <http://theweek.com/captured/454650/francis-isnt-first-pope-win-times-person-year> [25 V 2018].
- 18 „The Times” wydaje się stanowić kwintesencję „białego” obiegu opiniotwórczego wytwarzającego ponadczasowe znaki zamknięte w okładce-symbolu, której centrum bardzo często stanowi twarz/portret. Magazyn zdaje się tworzyć dyskurs pomijający pozdziały sacrum i profanum dobra i zła – dla przykładu: w 1930 Człowiekiem Roku zostaje Mahatma Gandhi, w 1938 natomiast Adolf Hitler, a rok później Józef Stalin (który zostaje wybrany ponownie w 1942 roku). Por. B. T. Riggs, *Geoffrey Dawson, Editor of 'The Times', and his Contribution to the Appeasement Movement*, Texas 1993 [on-line:] https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc278388/m2/1/high_res_d/1002720956-riggs.pdf [28 VIII 2018].

nowa! performatywną władzę papieża¹⁹ względem świata współczesnego oraz ustanowił jego obecność w szerokim dyskursie popularno-wizualnym.

Popkulturowe życie wizerunku papieża nabrało rozpędu za kadencji Benedykta XVI – partyzantka kulturowa produkowała wtedy porównania papieża do, na przykład, czarnych charakterów z uniwersum Gwiezdnych Wojen²⁰. Internetowe rozluźnienie praw „sakralnych” i bawienie się wizerunkiem papieża doprowadzają w tym momencie, to jest za kadencji Franciszka, nie tylko do wirtualnych ingerencji. W Argentynie, ojczyźnie papieża, jego wizerunek wykorzystywany jest podczas słynnych parad (jako jeżdżąca makieta) oraz na miejskich ścianach jako graffiti „Super Pope Francis”²¹. Popularność i popkulturowość papieża uchwycił również Klemen Slakonja (impersonator m.in. Slavoja Žižka), nagrywając klip *Modern Pope* (#SpreadLove)²², na którym papież Franciszek nie tylko robi sobie selfie z wiernymi, ale sam prowadzi meleksa, nosi metalowy krzyż w miejsce złotego oraz mówi wszystkimi językami świata, ponieważ używa Google Translate.

W bardziej fikcyjnym aspekcie dostęp do sakralnego życia papieża umożliwiły filmy oraz seriale historyczne i kostiumowe: *In the Name of the Pope King* (1977), *Monsignor* (1982), *The Pope Must Die* (1991), *Saints and Sinners – The Pope and the People* (1997), *Karol – człowiek, który został papieżem* (2005), *The Conclave* (2006), *Pope Joan* (2009), *Habemus Papam* (2011), *Rodzina Borgiów* (2011–2012), *Suburra* (2015), *Papież kontra Hi-*

19 Władza performatywna w tym wypadku polegałaby na wytwarzaniu pustego znaczącego w formie fantazmatu poddanego konsumpcji percepcyjnej dokonywanej przez społeczeństwo i kulturę.

20 F. Alonso, *Retiring Pope Benedict XVI gets memed by Internet* [on-line:] <https://www.dailydot.com/unlick/pope-benedict-meme-reddit-atheisms> [28 VIII 2018].

21 *Even Pope Francis Isn't Immune To Pop Culture* [on-line:] <https://humanistuganda.wordpress.com/2015/01/20/even-pope-francis-isnt-immune-to-pop-culture> [28 VIII 2018].

22 *Modern Pope* (#SpreadLove) [on-line:] <https://youtu.be/RoJsKV6-e9M> [28 VIII 2018].

tlar (2016). Największą jednak popularność, zawłaszcza wśród katolickich komentatorów, zdobył *Kod da Vinci*²³. Jacek Salij OP jednoznacznie wskazuje na antychrześcijański charakter książki oraz określa ją jako „bajeczkę nie mającą żadnych śladów w apokryfach”²⁴; ba – główny kaznodzieja Papieża, Raniero Cantalamessa podczas wielkanocnego kazania w 2005 roku wyjawiał swoją dezaprobatę względem książki, potwierdzając tym samym stanowisko Kościoła²⁵ w temacie tego rodzaju poptekstów.

FAKSYMILE MITU

Papież jaki jest, każdy widzi²⁶. Współczesna machina promocji i reklamy wyciąga po niego swe macki w kilka sekund po ukazaniu się białego dymu nad dachem Bazyliki św. Piotra. W ciągu kilku minut ogólnosiwiatowe stacje telewizyjne, radiowe i internetowe starają się zaprezentować ludzkości nowego wybranka Watykanu: obok fotografii nowego papieża pojawia się data i miejsce urodzenia oraz nowe imię. Bardzo chwytliwa, rozpoznawalna i uwspółcześniona wersja renesansowego emblematu składa się z inskrypcji, obrazu oraz subskrypcji – staje się nowym logo, nową marką, nową ikoną. Tradycja, którą mogliśmy obserwować podczas pontyfikatów trzech ostatnich papieży, nie działa jednak w wypadku *Młodego papieża*²⁷, postaci granej przez Jude'a Law w serialu telewizyjnym. Historia nowego Biskupa Rzymu, zdecydowanie

23 *Kod da Vinci*, reż. R. Howard, Francja – USA – Wielka Brytania 2006 na podstawie książki Dana Browna o tym samym tytule (2003).

24 Por. J. Salij, op. cit., s. 103; oraz idem, *Albo... albo... Uwagi na marginesie „Kodu Leonarda da Vinci”*, „W drodze” 2004, nr 10, ss. 123–128.

25 J. Hooper, *Pope's preacher attacks Da Vinci Code* [on-line:] <https://www.theguardian.com/world/2005/mar/26/books.catholicism> [29 VIII 2018].

26 „Tautologia jest procedurą werbalną polegającą na definiowaniu tego samego przez to samo (Teatr to teatr) [...]. W tautologii zawiera się podwójne morderstwo: zabija się racjonalność, bo ona nam stawia opór; zabija się język, bo on nas zdradza” – R. Barthes, *Mitologie*, tłum. A. Dziadek, Warszawa 2000, s. 288.

27 *Il Giovane Papa (Młody papież)*, serial telewizyjny, reż. P. Sorrentino, 2016–.

usytuowana w naszej współczesności, w narracji reżyserowanej przez Paola Sorrentino komentuje świat na co najmniej kilku poziomach: w serialu poznajemy nie tylko przeszłość papieża, ale przede wszystkim watykańskie kulisy – intrygi na skalę międzynarodową oraz te zamykane w murach Watykanu; walkę konserwatyzmu i liberalizmu, dobra i zła, retoryki i wiary, a w końcu – wskrzeszenie dyskursu mitologii związanej z postacią papieża.

Modus serialu oparty jest (i często balansuje, próbując utrzymać równowagę) na cienkiej linii rozciągniętej pomiędzy rzeczywistością a inscenizacją, prawdą historyczną a produkcją telewizyjną. Amerykanin obejmujący tron papieski przyjmuje imię Piusa XIII – to samo, które w 1998 roku wykorzystał Lucian Pulvermacher, mianując się przywódcą Prawdziwego Kościoła Katolickiego, stając się tym samym antypapieżem²⁸. Podczas jego kadencji Watykan zaczyna coraz bardziej wyglądać jak Waszyngton, zatem papież przypomina postać prezydenta, szczególnie postać Franka Underwooda – fikcyjnego przywódcy Stanów Zjednoczonych z serialu *House of Cards*²⁹ a zwłaszcza gry ideologiczne, które rozgrywa on na scenie politycznej.

Znaczącym wydarzeniem rzucającym cień na uduchowione oblicze papieża i cały jego pontyfikat jest rozmowa z osobą odpowiedzialną za PR i kontakt z mediami – to właśnie tutaj rozegra się ikonoklastyczny rozłam rodem z XXI wieku. Przedstawienie papieżowi planów sesji zdjęciowej, w której wyniku powstać ma fotografia portretowa inaugurująca standardową produkcję serii gadżetów (breloczki, pocztówki, talerze) spotyka się ze stanowczym postanowieniem papieża o jak najszybszym zwolnieniu oficjalnego fotografa watykańskiego: „Macie dopilnować, żeby podczas mojego pierwszego przemówienia światło było przyciemnione, żeby żaden fotograf, żadna stacja telewizyjna, ani nawet wierni

28 Według listy Mercantiego wymienia się do 43 antypapieży: J. Warmiński, H. Wojtyśka, *Antypapież [w:] Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 728.

29 *House of Cards*, reż. D. Fincher et al., USA 2013–2018.

na Placu św. Piotra nie ujrzeni niczego poza moim czarnym cieniem, moją sylwetką. Nie zobaczą mnie, ponieważ ja nie istnieję”³⁰. Nowy papież będzie papieżem bez twarzy (wizerunku do bałwochwalczego czczenia), papieżem tajemnicy i mitu, w końcu papieżem posługującym się strategiami najśłynniejszych gwiazd (post)modernizmu – jak Stanley Kubrick, Banksy czy Daft Punk.

Dokładnie o to chodzi w postsekularnej filozofii: nie dać stać się fetyszem, prostym zakładnikiem wiary religijnej – a zarazem oprzeć się pokusie pełnej „immanentyzacji”, w której cyklicznie się odtwarzające „kolisko bytu” zyskuje nieuchronną przewagę nad pojedynczym podmiotem³¹.

Bronią protagonisty serialu przeciw fetyszyzacji jest **zdemaskowanie**³²: stworzenie wizerunku nieistniejącego, jedynie odwołującego się do pamięci i wyobrażenia o sylwetce papieża – do mitu – nieosiągalnego bezpośrednio ideału. Mit serialowego papieża opiera się na performatywie imienia – Pius XIII (poza wspomnianym antypapieżem) to również sugestia kontynuacji pontyfikatu Piusa XII³³, którego imię bez wątpienia zapisało się na kartach historii. Mi(s)tyczne wydaje się również jego pochodzenie – jest Amerykaninem, co bliskie wydaje się pochodzeniu papieża Brazylijczyka, a wcześniej papieża Polaka: „Wiele wydarzeń i spraw w życiu Jana Pawła II jest owianych tajemnicą [...]. To prawda, kiedy po 450 latach pojawia się na Stolicy Piotrowej papież-nie Włoch, a na dodatek Słowianin, już można mówić o tajemnicy papieskiego powołania”³⁴. Podobnym przekonaniem dzieli się z widzami serialu Pius XIII.

30 *Młody papież*, op. cit.

31 A. Bielik-Robson, *Deus otiosus: ślad, widmo, karzeł* [w:] *Deus otiosus. Nowoczesność w perspektywie postsekularnej*, red. A. Bielik-Robson, M. A. Sosnowski, Warszawa 2013, s. 11.

32 Por. K. Kosiński, *Sarkazmy* [w:] R. Barthes, op. cit., s. 14.

33 Por. J. Cornwell, *Hitler's Pope. The Secret History of Pius XII*, New York 2002; P. O'Shea, *A Cross Too Heavy. Pope Pius XII and the Jews of Europe*, Hampshire 2011.

34 C. Ryszka, *Papież końca czasów*, Bytom 1995, s. 11.

Znaczenie i treść terminu „oświecenie” kryją się w figurze „światła” funkcjonującego jako czynnik sprawczy, jako akt oraz jako rezultat procesu „oświecania” bądź stanu „bycia oświeconym”, które są celami „oświecenia”. [...] sposób rozumienia świata oparty na przeciwstawieniu sobie światła i ciemności prowadzi do powstania pewnego obszaru pośredniego, obszaru całkowicie lub częściowo pozbawionego światła, obszaru „mrocznego”, niejasnego, który poeta Leopardi określił jako „il vago”, widząc w nim podstawową zasadę poetyki i estetyki. Słowo „il vago” (które można przełożyć jako „niejasny”, ale także jako „bezdomny, wędrowny, przybliżony” itp.) odnosić się może wszystkich sytuacji, w których rzeczy są lub wydają się częściowo pozbawione światła lub ukryte, wyraźne, lecz znikające, nie-ciemne, ale nie-jasne i nie-nieciemne, a w każdym razie ani nie w pełni jasne, ani nie w pełni ciemne³⁵.

Sorrentino, bawiąc się konwencją i konwenansem, stawia przed nami matrioszkę wypełnioną po brzegi „prawdą”, „nawiązaniem”, „inscenizacją” i z każdym odcinkiem, ba, każdym kwadransem serialu odśłania przed nami nowe, niespodziewane oblicze historii. Już sama czołówka serialu stawia nas przed wyzwaniem: Jude Law w białej sutannie przechadza się przy ścianie z najśłynniejszymi dla chrześcijaństwa obrazami autorstwa Michała Anioła, Caravaggia, tymi przedstawiającymi Sobór Nicejski II, otrzymanie stygmatów przez św. Franciszka czy Noc św. Bartłomieja – a krokiem papieża towarzyszy utwór Jimiego Hendriksa oraz kometa, która, przedzierając się przez obrazy, pozostawia na nich ślady zniszczenia. Sekwencję zamyka spojrzenie Papieża na widza, puszczenie do nas oka. Pius XIII, wychodząc z kadru, mija jeszcze rzeźbę przedstawiającą posąg Jana Pawła II, który z odnie z artystycznym i „obrazoburczym” założeniem włoskiego rzeźbiarza Maurizio Cattelano³⁶, przegniety zostaje przez meteor:

35 H. White, *Przeszłość praktyczna*, red. E. Domańska, Kraków 2014, s. 215.

36 Instalacja Maurizia Cattelana nosi tytuł *La Nona Ora* (*The Ninth Hour*) po raz pierwszy wystawiona została w 1999 roku w Kunsthalle Basel, kolejno wystawiona została w Royal Academy w Londynie oraz w warszawskiej Zachęcie [online:] <http://codylee.co/2014/06/maurizio-cattelan-la-no-na-ora> [18 V 2018].

Weźmy na przykład słynne przedstawienie papieża Jana Pawła II powalonego a ziemię przez meteor [...]. Czy to demonstracja naturalnego lekceważenia autorytetu? A może to przypadek taniej prowokacji wymierzonej w zblazowanych mieszkańców Londynu, przyzwyczajonych już do szokowania sztuki współczesnej i nie bardzo przejmujących się zniszczeniem tak nudnego wizerunku, jakim jest papież? A może przekornie, jest to skandaliczna próba zniszczenia wiary polskich widzów podczas wystawienia rzeźby w Warszawie? A może, jak twierdzi Christian Boltanski, to pełen szacunku obraz pokazujący, że papież w katolicyzmie poddany zostaje podobnej próbie cierpienia, jakiej poddany został sam Chrystus? W jaki sposób możemy zbadać zakres tych interpretacji?³⁷

Recepcja dzieła Cattelana w Polsce wzburzyła zapewne wielu odbiorców sztuki, najdosadniejszą reakcją jednak była ta zaprezentowana przez pośta i pośtankę Porozumienia Polskiego, którzy to, odwracając uwagę ochrony, uwolnili papieża spod meteoru. Sprawa uszkodzenia figury trafiła do sądu, który obarczył sprawców kosztami naprawy dzieła³⁸. Wskazanie przez Sorrentino w czołówce serialu na ikonoclashowy akt popełniony na wizerunku papieża Jana Pawła II nie służy jedynie podkreśleniu pewnej formy *appropriation art*, ale wskazaniu na dyskurs krytyczny, który implementowany jest między wierszami/scenami.

Młody papież jest bowiem papieżem postmodernistycznym – opartym na modernistycznym oswojaniu społeczeństwa z figurą i mitem papieżstwa. Niedostępne na co dzień rytuały i obrzędy za murami Watykanu stają się spektaklem, w którym możemy uczestniczyć. Co więcej, sam papież jest doskonale świadomy teatralnego aspektu katolickiej machinerii – konklawe (wie, że jego pontyfikat zaplanowany był jako prosty do sterowania przez starszych i doświadczonych biskupów zintegrowanych przez wspólny cel podtrzymywania mitu) oraz swoich późniejszych obowiązków (odmawia wygłoszenia pierwszej przemowy oraz stworzenia własnego wizerunku). Jednakże nawet/tym bardziej papież wpada w bezwzględny pułapkę przemysłu i konsumpcji.

37 B. Latour, op. cit.

38 O. M. Bosomtwe, *Iconoclash, czyli o przemocy obrazu*, „Res Publica Nowa” 2016, nr 223, s. 50.

Wolnoamerykanka jest skądinąd widowiskiem na otwartym powietrzu, gdyż dla cyrku czy areny istotne jest nie to, że spektakl odbywa się pod gołym niebem [...], ale rześisty i pionowy strumień światła [...]. Publiczność w ogóle nie zastanawia się nad trikami w walce – i ma rację; pochłania ją podstawowa właściwość widowiska [...]: dla niej liczy się nie to, co wie, ale to, co widzi [...]. w wolnej amerykance każdy znak jest absolutnie przezroczysty, ponieważ wszystko musi być od razu zrozumiałe³⁹.

Papież nie może być papieżem bez podtrzymywania i wypełniania mitu papieństwa tworzonego przez katolicką wyobraźnię (*Catholic Imagination*): musi przywitać się z wiernymi, musi pokazać swoje oblicze, inaczej nie będzie pełnił swojej roli. Próby demityzacji i demaskacji podejmowane przez tytułowego młodego papieża nie mają prawa się spełnić – esencja Ojca Świętego nie może przetrwać w fantomie – musi stać się fetyszem.

Kulturoznawcza analiza popkulturowego wizerunku papieża, wychodząc od fenomenu tegorocznej Met Gali (*Heavenly Bodies. Fashion and the Catholic Imagination*), poddaje analizie serial *The Young Pope*. Podejmowana przez Paolo Sorrentino demityzacja czy może nawet demistyfikacja postaci papieża przypomina gesty sztuki krytycznej: *iconoclash* oraz *appropriation art*, stawiając papieństwo w postmodernistycznym świetle. „Katolicka wyobraźnia”, konstruująca mit papieża oparty na fetyszyzacji, zderzona zostaje z obrazoburczą wolnoamerykanką.

słowa kluczowe: *The Young Pope*, demityzacja, demistyfikacja, sztuka krytyczna, papież, postmodernizm, fetyszym

39 R. Barthes, op. cit., ss. 31–33.

- Adorno T. W., *Teoria estetyczna*, tłum. K. Krzemieniowa, Warszawa 1994.
- Adorno T. W., Horkheimer M., *Dialektyka oświecenia*, tłum. M. Łukasiewicz, M. J. Siemek, Warszawa 2010.
- Agamben G., *Profanacje*, tłum. M. Kwaterko, Warszawa 2006.
- Barthes R., *Mitologie*, tłum. A. Dziadek, Warszawa 2000.
- Bosomtwe O. M., *Iconoclash, czyli o przemocy obrazu*, „Res Publica Nowa” 2016, nr 223.
- Cornwell J., *Hitler's Pope. The Secret History of Pius XII*, New York 2002.
- Deus otiosus. Nowoczesność w perspektywie postsekularnej*, red. A. Bielik-Robson, M. A. Sosnowski, Warszawa 2013.
- Dziemidok B., *O komizmie. Od Arystotelesa do dzisiaj*, Gdańsk 2011.
- France D., *The Secret Life of the Catholic Church in an Age of Scandal*, New York, 2004.
- Interpretacja dzieła filmowego. Antologia przekładów*, red. W. Godzic, Kraków 1993.
- Marion J.-L., *Idol i dystans*, tłum. W. Starzyński, U. Idziak-Smoczyńska, Kraków 2016.
- Noble B., *Lucas Cranach the Elder. Art And Devotion of the German Reformation*, Maryland 2009.
- O'Shea P., *A Cross Too Heavy. Pope Pius XII and the Jews of Europe*, Hampshire 2011.
- Ryszka Cz., *Papież końca czasów*, Bytom 1995.
- Salij J., *Po co Kościołowi papież?*, Poznań 2011.
- Transformations of Religion and the Public Sphere. Postsecular Publics*, ed. R. Braidotti et al., New York 2014.
- White H., *Przeszłość praktyczna*, red. E. Domańska, Kraków 2014.
- Woods T. E. Jr., *The Church Confronts Modernity. Catholic Intellectuals and the Progressive Era*, New York 2004.